

Максим Яременко
(Національний університет «Києво-Могилянська академія»)

«В Росії вічне жить»: про причини навчання у Києво-Могилянської академії річпосполитських уродженців у XVIII ст.

Вже перші історики Києво-Могилянської академії зауважили навчання в її стінах «закордонних» прибульців – уродженців Речі Посполитої. Більш-менш опукло уявити чисельність представництва та відсоткові співвідношення цього сегменту вихованців можна, щоправда, лише за 1737 та 1738 рр. – саме за цей час збереглися дві повні відомості, що не лише поіменно зафіксували «студіозів», а й вказали місця походження юнаків.

Отож, частка вихідців з Речі Посполитої серед усіх «академіків» у Могилянських Атенах на 1737 р. становила 37,6% (138 осіб). Найбільше серед представників «Полської області» було вихідців з Руського, а затим йшли мешканці Волинського, Подільського та Київського воєводств. На 1738 р. у спудейській відомості уродженцями Речі Посполитої записано майже 26% вихованців (128 осіб), причому лєвова частка хлопців припадала на Київське, Брацлавське, Волинське, Подільське та Руське воєводства (18,3%). Решта походили з Великого Князівства Литовського (Віленське, Новогрудське, Берестейське, Мінське, Вітебське, разом 1,2%) та Белзького і Підляського воєводств (біля 1,4%). Про 5,1% могилянських вихованців 1738 р. із Речі Посполитої не вдалося встановити точне місце походження. Прикметно, що у Києві «заправлялися» науками представники чи не всіх станів: шляхти, «зарубіжного» козацтва, міщан, посполитих та духовенства¹.

Студенти «польської нації» (тавке окреслення маркувало не етнічну належність, а країну походження) фіксуються в Академії і надалі, проте про їхній відсоток у загальній масі вихованців залишається лише здогадуватися. Зате напев-

¹ IP НБУВ [Instytut Rękopisu Narodowej Biblioteki Ukrainy im. W. I. Wernadskiego], zesp. 2, sygn. 2937, ark. 1–4 v.; zesp. 160, sygn. 172, ark. 1–19 v.; *Акты и документы, относящиеся к истории Киевской академии. Дział II (1721–1795 гг.)*, pod red. H. I. Петрова [dalej – Аид], Kijów 1904, tom I, cz. 2, s. 38–59, №. IX; s. 61–88, № X.

но можна твердити про постійність делегування українськими та білоруськими воєводствами Речі Посполитої юнаків до Могілянських Атен. Відома мені розрізнена інформація дозволяє твердити, що десятки шляхетських, посполитських, козацьких (із Київського воєводства), та священницьких чад студіювали у Києві впродовж XVIII ст.²

Факти студій у Гетьманщині уродженців тих теренів Речі Посполитої, де домінувала Унійна Церква, привернули увагу істориків ще в XIX ст. Пояснюючи їх, вони наголошували конфесійний аспект: уніати йшли до православних Академії чи колегіумів. Для тогочасних авторів, що жили у часи активної боротьби за «православ'я» і «русскую народность» в «Юго-Западном крае» – боротьби, яка ідеологічно зброю намагалася кувати історичним молотом на документальному ковадлі, доводити «рускость» краю через вивчення його минулого – згадані освітні мандрівки уніатів якраз і означали збереження «народності», тісно пов'язаної із православним сповіданням, неглибоке вкорінення унії, її зовнішнє практикування та внутрішнє усвідомлення своєї справжньої віри, від якої відвернули насильно.

Годі не лише погортати «спархіальні відомості» церковних адміністративних одиниць «Юго-Западной» і «Западной России», де, до речі, вміщено чимало історико-краєзнавчих публікацій, які зберегли документальну цінність донині, а й заглянути під палітурки серйозних праць, аби знайти пасажі про «упорную борьбу с унией» та приховане бажання перейти на православ'я³. Зазначу, що відстоюючи цей погляд, було легко залучити для підтвердження прямі репліки із документів. Однак таке обґрунтування не супроводжувалося належною джерельною критикою (про це далі).

У повоєнній українській радянській історіографії уривчасті дані про «закордонних» студентів згадували, звертаючись до сюжету з імовірним подвійним ідеологічним навантаженням – зв'язків річпосполитських українських земель із Гетьманщиною та Російською імперією та їхнього прагнення до «возз'єднання». З одного боку, такі дослідження мали проілюструвати роль Росії у об'єднанні розділених державними кордонами українців, проте, з іншого, цілком можливо, що вони підігрівалися завуальованими патріотизмом та прагненнями показати віддавна сформовану цілісність української території. Одним із «місточків» такої єдності була Києво-Могілянська академія (теза значною мірою слухна), тож історики полюбили перелічувати, інколи поіменно, спудеїв з різних українських теренів із-поза меж Російської імперії⁴. Вельми цікавими тут є два коротенькі

² Зокрема, лише принагідні згадки дозволяють нарахувати понад 130 «закордонних» поповичів, які навчалися у Києві між 1736–1772 рр. Patrz: М. Яременко, *Демографія проти конфесійного дисциплінування (навчання дітей «закордонного» духовенства у Києво-Могілянській академії XVIII століття)*, [w] *Theatrum Nuptiae Vitae. Студії на пошану Наталі Яковенко*, Кіјów 2012, s. 573. Patrz także: Ten że, *Річпосполитська шляхта у Києво-Могілянській академії XVIII ст.*, “Соціум. Альманах соціальної історії”, 2010, zes. 9, s. 37–55; Ten же, *«Посполити» в Києво-Могілянській академії у XVIII ст.: селяни чи міщани?*, “Наукові записки НАУКМА”, 2010, tom. 104: *Nauki historyczne*, s. 14–17.

³ Lista adekwatnych prac oraz ich krytyka, patrz : М. Яременко, *Київське чернецтво XVIII ст.*, Кіјów 2007, s. 45–71.

⁴ Нр.: М. М. Лелекач, *Культурні зв'язки Закарпаття з Україною і Росією в XVII–XVIII ст.*, “Наукові записки Ужгородського державного університету”, 1954, tom. IX, s. 152; В. А. Смолій, *Возз'єднання Правобережної України з Росією*, Кіјów 1978, s. 121–123.

повідомлення Федора Шевченка 1965 р. про київських студентів-подолян і закарпатців⁵. Обидві публікації навіть перегукуються текстуально (продубльовано частини текстів), зокрема у них спільний головний меседж:

«Протягом століть українські землі були розірвані, перебували у складі різних держав, а населення терпіло тяжкий національний гніт. І незважаючи на такі складні обставини український народ проніс через століття почуття єдності, не припинялися зв'язки між населенням різних земель. Відіграло це дуже важливу роль в формуванні української народності, нації»⁶.

Цікаво, що на противагу іншим роботам другої половини ХХ ст. на тему «возз'єднань», у цих статтях подолянина за народженням жодного разу не згадано Росію та її роль у єднанні українських земель, що й дає підставу вести мову, навіть враховуючи специфічний час написання статей та тогочасний політичний контекст (щойно сформувалася територія УРСР, а докази її історичної єдності були на часі) про приховані патріотичні нотки.

До початку 1990-х рр. дожили обидва згадані пояснення студій «закордонних» уродженців у Києві, до яких також додалися засвоєні «класові» моменти: важкий соціальний, національний та релігійний гніт, відчуття національної консолідації попри важкі умови існування, католицько-уніатська експансія та Академія, як осередок боротьби з нею, а також «важливий ідейний центр визвольної боротьби українського народу за возз'єднання всіх українських земель»⁷. На всі згадані вище пояснення відчутний вплив наклала епоха, в яку писали дослідники, тож давно на часі критична перевірка їхньої валідності.

Чому ж річпосполитські уродженці йшли на навчання до Києва? Документи ХVІІІ ст. одноставно пропонують в якості пояснення переходу кордону втечу «из полских разных мість от находящейся в Полщі унії»⁸ та бажання «православно в Києві обучатис»⁹. Уважніше прочитання даних про новоприбулих дозволяє достатньо легко виявити шаблонність таких мотивацій. Виявляється, від унії «втікали» уніати, які ніколи не перебували у православ'ї. Жонгливання конфесійними переслідуваннями як стимулом спрямування до Києва у тогочасній документації інколи доходять до абсурду, що добре видно на прикладах фіксації прибуття до Києва вже висвячених ієреїв З'єднаної Церкви. Зокрема, під писарським пером причиною приходу 1743 р. у місто священника Івана Садковського, який ніколи не був православним, все життя залишався уніатом, а на старості у віці 53 років, передавши парафію зятю, вирішив постригтися у православному монастирі, виявляється була втеча від «полскої унії»¹⁰. Ієрей Василій Средович із містечка «Лобачева» теж на старості «сердечно» бажав жити до смерті у «благочестії» в монастирі Київської митрополії, проте лише після передачі парафії сину (1755 р.).

⁵ Ф. П. Шевченко, *Закарпатці – студенти Київської академії ХVІІІ ст.*, «Український історичний журнал» (dalej – УІЖ), 1965, № 6, с. 96; ten же, *Подольани в Київській колегії та академії в ХVІІ–ХVІІІ ст.* [w] *Тези доповідей Подільської історико-краєзнавчої конференції (жовтень, 1965)*, Chmielnicki 1965, s. 50–52.

⁶ Там же, с. 50. Patrz również: ten же, *Закарпатці – студенти Київської академії ХVІІІ ст.*, s. 94–98.

⁷ С. Р. Кагамлик, Роль Київської Академії в зміцненні культурно-освітніх зв'язків українських земель у ХVІІІ ст., «УІЖ», 1991, № 3, с. 55–62.

⁸ Patrz np.: ЦДІАК України [Centralne Państwowe Arhiwum Historyczne Ukrainy w Kijowie], zesp. 59, op. 1, sygn. 2587, ark. 1.

⁹ Там же, sygn. 3258, ark. 1.

¹⁰ Там же, zesp. 127, inw. 138, sygn. 26, ark. 1.

Про те саме клопотався 1758 р. 70-літній під Георгій Волькович із-під Бара: він разом із 60-річною дружиною прийшли до Києва задля постригу, залишивши одруженому та «дітному» сину все майно¹¹. З таких надкоротких біограм зрозуміло, що стимулом до переходу кордону стала не унія, а сильнішим за конфесійний бар'єр, що будувався ієрархією, було поєднання демографічного та економічного чинників, а також, слід гадати, досі погано дослідженої «традиції» (до цих факторів повернуся докладніше далі).

Універсальний зафіксований у відповідних документах шаблон – втеча від унії – «чіплявся» навіть у зовсім кумедних ситуаціях, приміром, у написаній в канцелярії київського генерал-губернатора мотивації намірів студіювати у Києві римо-католика Михайла Маркушевського¹². Аналогічно під пером писаря 1760 р. захотів «православно в Київській Академії обучатис» римо-католик Матвій Тендзегольський із Сандомирського воєводства – мовляв, залишив «Польську область» через тамтешню унію. До цього хлопець студіював у «латинських школах» Вільна і Львова. Скупі біографічні факти, які наводилися при розгляді таких справ, вказують на іншу причину: Матвій вже 6 років був сиротою без батька, тож, найшвидше, шукав поза межами Речі Посполитої кращої долі¹³.

Інколи тогочасна документація навіть показує, як технічно прибульці починали «перейматися» конфесійними питаннями. Так, 1759 р. у Київ прийшов з наміром вічно жити в «Росії» у благочесті шляхтич-римо-католик із Перемишля Михайло Урбановський. Раніше він служив «в саксонском войске салдатом драгуном и ундер афицером». Прийшовши до міста у червні, вже у вересні чоловік приєднався до православ'я і одружився на доньці поручика київського гарнізону та оселився у Печерській фортеці на форштадті. Менш ніж за рік Урбановський просив видати йому пашторт для пошуку якогось «місця» для проживання у «малоросійських» та «великоросійських» населених пунктах. На полі донесення до губерньської канцелярії із проханням дозволити жити у межах імперії, яке писав не Михайло (він лише засвідчив документ польською мовою) дописано вставку із вказівкою причини переходу кордону: не захотів залишатися у «римському законі», через унію, бажав благочестя¹⁴. Як бачимо, текст писався не зі слів шляхтича, а створювався за «законами жанру», а пропущені обов'язкові фрази дописали потім.

Отож, у «прямій мові» документів XVIII ст. достатньо легко знайти підтвердження конфесійних переслідувань, проте не варто брати такі запевнення на віру. Натомість джерела не пояснюють навчання річпосполитських уродженців традиційними зв'язками різних частин українських теренів із Києвом. Зате про існування «традиції» згадано в історіографії. Однак її існування можна доводити лише на опосередкованих даних. Якщо у XVII ст. для ієрархів православних епархій, які згодом перейшли на унію, Київ був одним із бажаних місць студій навіть для духовенства, то у наступному столітті ситуація змінилася. Так, у 1680-х рр., ще до свого відкритого приєднання до унії, дбаючи про освіту парохів, львівський

¹¹ Tamże, inw. 153, sygn. 59, ark. 1, 3–3 v.

¹² *Києво-Могилянська Академія кін. XVII – поч. XIX ст.: повсякденна історія. Збірник документів*, wyd. О. Ф. Задорожна, Т. Л. Кузик, З. І. Хижняк, М. В. Яременко, Kijów 2005, s. 68, № 33.

¹³ ЦДАК України, zesp. 59, inw. 1, sygn. 3545, ark. 2–6.

¹⁴ Tamże, sygn. 3547, ark. 1–3 v.

владика Йосиф (Шумлянський) вважав, що можливими місцями для навчання поповичів є школи у Львові, Ярославі, Кракові чи Києві¹⁵. У XVIII ст., натомість, владики намагалися заборонити контакти своїх овечок із останнім, накладаючи, наприклад, штрафи за прощу до тутешніх монастирів. Тим не менше – і це може бути доказом «традиційних зв'язків» – київські святині користувалися славою і були місцями паломництва не лише для православних палігримів. Поклонитися їм, незважаючи на заборони ієрархів та грошові штрафи, приходили також вірні Унійної Церкви з Речі Посполитої¹⁶, а ареал походження паломників охоплював Київське та Брацлавське воеводства, Поділля, Волинь, Холмщину, Галичину¹⁷.

Якщо звернутися до шкільних практик, то підозрювати «традицію» в якості поштовху до студій річпосполитських уродженців у іншій державі дозволяє зафіксоване у документах делегування до Академії впродовж десятиліть юнаків із тих самих населених пунктів, а той родин. Наприклад, 1748 р. лави могилянських студеїв поповнив священицький син Іван Гогницький із «повіту Камянець-Подолського, села Чернокожинець»¹⁸, а 1759 р. у Києві навчався попівський син Івана Левицький із тих-таки Чернокозинець. 1759 р. в Академії студіював попович Єремія та дяківський син Павло Шулкевичі із «села Ставок» Житомирського повіту¹⁹, а в студентську відомість за 1776/1777 н. р. внесено поповича Марка Шулкевича із того самого населеного пункту²⁰. У 1736 р. серед київських студентів-«синтаксистів» значився виходець із Синяви, ієрейський син Гавриїл Ганджулевич, а через 23 роки у навчальному закладі зафіксовано поповича із Синяви Федора Ганджулевича²¹. Отож, можемо припустити існування певної традиції, навіть у межах однієї родини, делегування дітей до Києва, причому – незважаючи на конфесійні та державні кордони.

Чи могла причиною долання згаданих бар'єрів бути слава Київських Атен як доброго освітнього осередку? Зазвичай, коли апелюють до знаменитості Академії та її професорів за межами Гетьманщини, то, як доказ, наводять уривок із листа бранденбурзького професора Християна Баумейстера до київського префекта Самуїла Миславського 1758 р.:

«Не думайте Вы, что Брандебургская Академия господина предостойного Академии Киевской префекта Самуила Миславского не знает; я уповаю, и в самом Париж он почтен тем именем, которим украшается тамошнее Сорбонское училище»²².

«Преславною» у власноручному поданні київському митрополиту називали могилянські «школи» («*przesławney Akademii Kiiowskiey*») також «вступники»,

¹⁵ P. Wawrzzeniuk, *Confessional Civilising in Ukraine. The Bishop Iosyf Shumliansky and the Introdution of Reforms in the Diocese of Lviv 1668–1708*, Huddinge 2005, s. 76.

¹⁶ *Старинный штраф за посещение Киева*, «Холмско-Варшавский епархиальный вестник», 1891, № 21, s. 356.

¹⁷ П. Орловский, прот. *Извлечение из записок местечка Гранова Брацлавского воеводства протопопа Иоанна Строщкого, составленных им для прочтения на Варшавском сейме 1779 года в защиту угнетенного православия*, «Холмско-Варшавский епархиальный вестник», 1892, № 2, s. 28.

¹⁸ IP НБУВ, зesp. 2, sygn. 20855–20856, ark. 4.

¹⁹ ЦДІАК України, зesp. 59, inw. 1, sygn. 3258, ark. 7 v.–8.

²⁰ Тамże, зesp. 127, inw. 1043, sygn. 18, ark. 10.

²¹ Тамże, зesp. 59, inw. 1, sygn. 3258, ark. 8; *АиД*, Kijów 1904, tom I, cz. 2, s. 26, № VII.

²² *АиД*, Kijów 1905, tom. II, s. 223, № LXXXVIII.

які прибули до Києва 1745 р. завершувати студії: 23-річний «філософ» із Кам'янця-Подільського, син «родителей звання шляхетского блгочестивых» Хома Братчанський та 21-літній «ритор» із Красного Ставу, чадо «родителей звання шляхетского віры римской» Михайло Маркушевський²³. Однак де тут необхідні риторичні формули ввічливості, а де відголосок реального стану справ – сказати важко. Образ навчального осередку, що поширювався за межі Києва, і не лише поза Гетьманщиною, а й навіть в її межах, є однією з надзвичайно цікавих та цілковито занедбаних тем його минулого. Ось лише три протилежні приклади ставлення у підросійській Україні до закладу. На користь шанованості Академії свідчить постійна присутність у її стінах упродовж XVIII ст. студентів зі Слобожанщини, де функціонував власний колегіум, у якому на початку 1730-х рр. вже викладали й теологію. Попри це, і місцева старшина, і представники інших станів посилали дітей на навчання аж до Києва, що добре засвідчено документально також і в 1737–1738 рр. Разом із тим, відомі протилежні факти: решетилівський святовведенський (на 1773 р.) настоятель Леонтій Малинський, який студіював у могилянських «школах», сина направив «заправлятися» науками не до Київської академії, своїми «стопами», а у Харків, зважаючи, мабуть, на ближчу відстань²⁴. Так само вчинив колишній могилянець козацького походження Григорій Ілліцький, який на 1772 р. був священником Пирятинської протопопії: обох синів він відрядив навчатися у Переяслав²⁵.

Повертаючись до Речі Посполитої, можемо констатувати, що у ній про київські «школи» безумовно знали, хоча б з огляду на постійний взаємний рух населення та регулярних студій тут вихідців із річпосполитського шляхетства, духовенства, міщанства та селянства. Тривалу пам'ять про Могилянські Атени, як важливий освітній осередок, засвідчено у книзі Гуго Коллонтая, що базувалася на власних спогадах та ознайомленні з архівними джерелами і постала, найправдоподібніше, десь у 1803–1810 рр. Співтворець та активний діяч Едукаційної комісії, реформатор і ректор Краківської академії зазначав, що у Речі Посполитій було чотири головні школи («szkoły główne», далі називає їх «universitates»): Краківська, Віленська, Замойська та Київська академії. Остання, що правда, «відпала» у 1686 р., зате за Августа III на короткий час з'явилася Львівська академія²⁶. Ці рефлексії добре поінформованого сучасника цікаві тим, що зайвий раз вказують на сприйняття університетського статусу київських «латинських училищ» ще у XVII ст., причому – до отримання царських грамот.

Проте розумування про популярність могилянських «училищ» для пояснення навчання тут молоді «польської нації» доведеться відкласти. Річ, як видається, не лише у Києві. На це вказує той факт, що й інші латинські «школи» Гетьманщини відвідували річпосполитські уродженці. Для прикладу, у Переяславському колегіумі на 1766 р. 12 (9,4%) із загального числа 128 вихованців представляли Белзьке, Брацлавське, Волинське, Київське, Подільське, Руське

²³ Києво-Могилянська Академія кін. XVII – поч. XIX ст.: посвященна історія..., s. 66, № 30.

²⁴ ЦДІАК України, зesp. 127, inw. 1020, sygn. 4201, ark. 6.

²⁵ Тамże, inw. 1024, sygn. 2132, ark. 15 v.

²⁶ H. Kołłątaj, *Stan oświecenia w Polsce w ostatnich latach panowania Augusta III (1750–1764)*, oprac. J. Hulewicz, Wrocław 1953, s. 54, 130 (o tej pracy patrz we wstępie J. Hulewicza, s. IX, XXIII, XXV–XXVI, LXI).

воєводства і, вірогідно, Вітебщину²⁷. Відомо, що й у Чернігівському колегіумі постійно навчалися «поляки». Так, у 1738/1739 н. р. з 202 осіб таких налічувалося 24 (11,9%), у наступному – із 213 чоловік 22 вихідці зі світських «закордонних» родин (10,3%). Надалі число «поляків» із лаїків не зменшувалося: у 1740/1741 н. р. воно становило 15,7% від усього спудейства, 1741/1742 н. р. – 14,4%, у 1743/1744 н. р. – 10,9%²⁸. Студіювали «закордонні» прибульці й у Харківських «латинських школах». Так, скажімо, у переписі населення Харківського полку 1732 р. у полковому центрі згадано «двор Харковского колегіуму для содержания учеников». У ньому серед вихованців зокрема зазначені: «Іван Стефанов сн Синкевич полской нації местечка Дротичина (sic!) 25 літ», «Василей Повляковский полской нації ис-подо Лвова 22 лет», «Павел Андріев сн Лапошанской 30 лет полской нації»²⁹. Зрештою, навіть у Московському університеті у 1764 р. навчався один студенти «из польского шляхетства»³⁰.

Достатньо поширене пояснення причини приходу на навчання у XVIII ст. – бажання «зде, в Россіи, вічне жить»³¹ – чи не найкраще підходить для пояснення студій. Численні приклади підтверджують, що терени Гетьманщини та ширше – Росії стали для річпосполитських прибульців простором для реалізації. Навчання в Академії та православних колегіумах підвищувати шанси на «працевлаштування» в Російській імперії, а не були виключно самоціллю. Це добре розуміли також ті, хто делегував до іншої держави потенційних кандидатів: чи, якщо вдасться, – на студії, чи аби знайти інші заняття. Так, 1780 р. у Києві клопотався про дозвіл навчатися у Могилянських Атенах попович, колишній уніат, який вже по приході до міста став православним. У проханні він зазначав, що народився за кордоном у селі «Грябях» Мозирського повіту «отъ тамошнего уніятского священника Ивана Пигулевского и матери Марьи и по дозволінію родителей своих отпущен в Киев для обучения латынского языка». Проте виданий хлопцеві білет власника села шляхтича Ленківича зраджує ширше коло завдань, що ставив перед собою прибулець, і які розуміло його оточення: документ, як зазначалося у ньому, видано «до Kijowa dla tentowania służby у наук»³². Як бачимо, у цих випадках студії у Києві не слугували самоціллю – за ними чи покликанням на них стояли прагматичніші речі.

Якщо поглянути ще ширше, студії у православних (і, як зазначено, не лише київських) «латинських школах» – це лише один фрагмент у мало дослідженому явищі переміщень населення із Речі Посполитої в Гетьманщину. «Польські» уродженці знаходили у Російській імперії місце під сонцем у різних сферах – від парафіяльних священників та церковнослужителів, ченців у монастирях, викладачів, ієрархів до козацької старшини. При чому, ще раз наголошу, студії в Академії були не конче необхідними для вдалого переходу.

²⁷ ЦДІАК України, zesp. 57, inw. 1, sygn. 280, ark. 52 54 v.

²⁸ Вл. П[архомен]ко, *Из истории образования на Украине, "Киевская старина"* (dalej КС), 1905, № 9 s. 245-246.

²⁹ ЦДІАК України, zesp. 1725, inw. 1, sygn. 22, ark. 117 v.-118 v.

³⁰ А. М. Феофанов, *Студенчество Московского университета XVIII – первой четверти XIX века*. Moskwa 2011, s. 49.

³¹ Patrz., na przykład: *Києво-Могилянська Академія кін. XVII – поч. XIX ст.: повсякденна історія...*, s. 67, № 31; s. 68, № 32.

³² IP НБУВ, zesp. 160, sygn. 316, ark. 11-12.

Навіть добре відомих прикладів успішної кар'єри у Гетьманщині, а ширше – Російській імперії, вихідців з Речі Посполитої чимало, аби перелічити в одній статті, тож обмежуся лише кількома. Так, у 1720–1740-і рр. київську катедру посідали вихідці з «Польщі»: архієпископ Варлаам (Ванатович, 1722–1730 рр.) народився під Ярославом, а Рафаїл (Заборовський, 1731–1747 рр.) у містечку Заборові. Обоє духовну кар'єру зробили у Російській державі після студій у Києві. Опосередковане відношення до «польської» України мав також митрополит Тимофій (Щербацький, 1748–1757 рр.), батько якого «вишол в кафедрального Києво-Софійського монастиря вотчину містечко Триполле на житие из-под Білої Церквы из села Острійки до Шведской войны еще»³³.

Інший показовий приклад – київського алюмна, а згодом професора і ректора Новгородської семінарії Інокентія Мигалевича (†1744)³⁴. У другій половині 1730-х рр. у Чернігівському колегіумі, а згодом й у Московській академії викладав львівський та могилянський вихованець зі Львівщини Софроній Земинський (Зиминський)³⁵. Попович Варлаам Ляцевський із Перемишльського повіту, могилянський студент у 1730-х рр., слухач Галльського університету, а від 1739 до 1747 рр. професор у Києві, став відомим не лише знанням мов, виправленням перекладу Біблії, а і як ректор Московської академії, архимандрит та член Синоду³⁶. 1735 р. закінчив могилянське навчання Іван Гортинський зі священницької сім'ї із Перемишльського повіту. Після студій він був межигірським послушником, 1737 р. «ездил в Польшу для свидания с родителями своими», затим 1739 р. постригся з іменем Йоасаф у Київській Пустинно-Миколаївській обителі. Відразу по цьому його направили викладачем до Смоленської семінарії³⁷. «Богослов» 1737 р. Стефан Савицький із «польської» Семенівки став придворним проповідником, а затим бібліотекарем Московської академії³⁸, а його однокашник Олексій Малиновський із Сокаля від 1741 р. викладав у Переяславському колегіумі³⁹. Інший тогочасний 33-літній «теолог» Василь Іваницький записаний уродженцем Ярославля. Вже наступного року його повний 34-річний тезко став пустинно-миколаївським послушником, а ще через рік навчителем аналогії своєї Alma mater, закінчивши кар'єру смоленським ректором. Попри те, що енциклопедичне видання називає місцем народження Василя містечко Кобильниці Перемишльського повіту, немає сумніву, що мова про одну й ту саму особу⁴⁰. «Ритор» у 1737 р. та «філософ» у 1738 р., священницький син із Тисмениці Руського воєводства Іван Залескевич після

³³ АцД, Кіjów 1904, том. I, cz 2, s. 275–282, № XXIII.

³⁴ Тамże, s. 370, № XXIX

³⁵ Л. Ю. Посохова, *На перехресті культур, традицій, епох: православні колегіуми України наприкінці XVII – на початку XIX ст.*, Charków 2011, s. 358. W jednym z aktów 1737 r. został zapisany jako «Зімніцкій» ze Żołoczewa (Rosyjskie Państwowe Archiwum Historyczne, zesp. 796, inw. 18, sygn. 32, ark. 171).

³⁶ АцД, Кіjów 1904, том. I, cz 2, s. 300–301, № XXIV; З. І. Хижняк, *Ляцевський (Ляцевський) Василь, чернече ім'я Варлаам [w] Києво-Могилянська академія в іменах, XVII–XVIII ст.: Енциклопедичне видання*, ред. З. І. Хижняк, Кіjów 2001 (dalej – КМА в іменах), s. 338.

³⁷ АцД, Кіjów 1904, том. I, cz 1, s. 147–148, 150, № XXII.

³⁸ О. М. Сандалок, *Савицький Стефан Васильович [w] КМА в іменах*, s. 470.

³⁹ Л. Ю. Посохова, *На перехресті культур, традицій, епох: православні колегіуми України наприкінці XVII – на початку XIX ст.*, s. 371.

⁴⁰ АцД, Кіjów 1904, том. I, cz 1, s. 142–143, № XXII, О. В. Беглій, *Іваницький Василь, чернече ім'я Варлаам [w] КМА в іменах*, s. 236.

могилянських «шкіл» учителював та був архимандритом у Смоленській єпархії⁴¹.

Георгій Сломінський із Жовкви після постригу у 1740-х рр. викладав у Києві, а згодом після кількох послухань у Росії керував Московською академією⁴². Його однокашник Іван Ямницький «з міста Заслава» у 1740-х рр. був професором та ректором Новгородської семінарії⁴³. Виходець «с України заднипрської», священницький син Варлаам Гловацький по закінченні могилянської «школи» теології 1745 р. викладав у Тверській семінарії та Московській академії, «пас» братію кількох російських, а від 1766 р. – Мгарського Лубенського монастирів⁴⁴. Іван Грабовецький (із хлопців, які прибули до Академії 1743 р.) по студіях та постригу вчителював у Твері та Суздалі, був настоятелем обителі у Москві, а вже затим повернувся в Україну⁴⁵.

Навіть у другій половині XVIII ст. дітям із-за «кордону», за умови доброї освіти, можна було успішно пошукати «теплого» місця в Гетьманщині чи загалом імперії. Петро Погорецький із Фастівщини перейшов 1757 р. із Академії на навчання до Петербурзького Адміралтейського Госпіталю, згодом продовжив студії у Лейдені, де став доктором медицини, а потім викладав у Москві у Генеральному Госпіталі⁴⁶. Ієрейський син «польської нації» Іларіон по закінченні філософії та викладання «латинського язика» постригся 1759 р. у Пустинно-Миколаївській обителі, затим виконував різні послухання у Софійській обителі. У 1763–1775 рр. він був катедральним архидияконом, засідав у духовній консисторії та катедральній конторі, а згодом був номінованим нехворощанським ігуменом та управляв Гадяцьким Красногорським монастирем⁴⁷. В іншому випадку, який стосується василіанського ієромонаха, професором Могилянських Атен став Амвросій Буржинський. 1767 р. цей чернець, «обучен[...] латинському и німецькому язикам, также арифметики, геометрии и инженерству», прибув до Києва, перейшов на православ'я, а затим викладав в Академії польську та німецьку мови й арифметику⁴⁸. У 1770–1780-х рр. французької мови в Академії навчав колишній попович із «повіту Перемиского села Бронниці», могилянський вихованець, а на той час «учений киевский гражданин г. Лапкевич» Іван⁴⁹. Львів'янин Єронім Блонський, алюмн Могилянської академії, від 1779 р. був настоятелем київських Петро-Павлівського, Софійського, Видубицького та Золотоверхо-Михайлівського монастирів, а також могилянським ректором у першій половині 1790-х рр.⁵⁰ Наприкінці 1770-х рр. теологію в Академії студіював майбутній викладач Могилянської семінарії, ієрейський син Михайло Богославський із Богуслава⁵¹. На 1786 р. у Києві вивчав теологію священницький син «Петр Парфениев Босяровский[...] из полсакого

⁴¹ С. Р. Кагамлик, *Залескевич (Залезкевич, Зелескевич) Іван, чернець ім'я Ісайя* [w] *КМА в іменах*, s. 218.

⁴² *АиД*, Кіjów 1904, tom. I, cz 2, s. 304–305, № XXIV.

⁴³ *Tamże*, s. 371, № XXIX.

⁴⁴ ЦДІАК України, zesp. 127, inw. 1043, sygn. 15, ark. 45 v.–46.

⁴⁵ С. Р. Кагамлик, *Грабовецький Іван, чернець ім'я Іларіон* [w] *КМА в іменах*, s. 151.

⁴⁶ *АиД*, Кіjów 1906, tom. III, s. 502, № LXXXII.

⁴⁷ ЦДІАК України, zesp. 127, inw. 1043, sygn. 17, ark. 81 v.–82, 156 v.–157.

⁴⁸ *АиД*, Кіjów 1906, tom. III, s. 371, № LI; s. 485, № LXXIX; *АиД*, Кіjów 1907, tom. IV, s. 326, № LX.

⁴⁹ *Tamże*, s. 320, № LIX; s. 327, № LX.

⁵⁰ ЦДІАК України, zesp. 127, inw. 1043, sygn. 77, ark. 15 v.–17; М. В. Андрущенко, *Блонський, чернець ім'я Єронім* [w] *КМА в іменах*, s. 75–76.

⁵¹ З. І. Хижняк, В. В. Котусенко, *Богославський (Богославський) Михайло* [w] *КМА в іменах*, s. 79–80.

города Слуцка»⁵². 1786 р. він із групою інших студентів відправився до Петербурга в Комісію народних училищ. Хлопців мали готувати на вчителювання у народних училищах імперії «и сверх того для посылки в Англию для обучения разным полезным знаниям»⁵³. 1791 р. у нижчому граматичному класі Могилянських Атен викладав Максим Симигиновський «из Польши, из духовнаго чина». Після студій в Острозі до філософії, а також опанування там арифметики, геометрії, історії та географії, юнак завершив у Києві теологічний курс, почав вивчати французьку та грецьку мови. Із 1786 р. його залишили в Академії навчителем історії, географії та польської мови, а 1790 р. – провадити граматичний клас⁵⁴.

У проханні 1785 р. духовному собору Печерської Лаври про постриг відомий неписьменний київський майстер Степан Ковнір (1695–1786), який доклав рук до будівництва багатьох відомих церковних споруд міста, також згадав, що народився «владінія Києво-Пустинно-Николаевского монастыря в селі Гвоздов, отей мой был полской шляхтич Демян Ковнір». По смерті батьків Степан прийшов до Києва, оселився на Печерську та 1782 р. був записаний до лаврських підданих і обкладений подушним податком⁵⁵. Окрім достатньо помітних кар'єр, пов'язаних переважно із чернечим постригом, «закордонні» річпосполитські уродженці з різних станів обирали шлях монашого життя у Гетьманщині, не позначений наступним вагомих просуванням ієрархічними сходінками. Зокрема їх присутність, що вимірюється не одним десятком осіб, регулярно фіксується у XVIII ст. в київських монастирях⁵⁶.

Річпосполитські прибульці шукали місця під сонцем і в інших сферах. Окремі представники дрібної «польської» шляхти, наприклад, брали участь у колонізації Південної України в останній чверті XVIII ст.⁵⁷ Вони зафіксовані також серед запорозьких козаків та учасників і організаторів-провідників гайдамацьких загонів⁵⁸.

Річпосполитська шляхта поповнювала лави регулярного російського війська. Наприклад, 1753 р. Київська губернська канцелярія, розпорядившись вислати назад за кордон «уродзоного» Павла Вечинського, який хотів поступити на російську гусарську службу, нагадувала, що імператорським указом із «полского народа» у гусари приймати забороняється. Відтак, надалі таких охочих заборонялося пропускати у Київ⁵⁹. Здається, можливість служити у регулярній армії, не лише перманентно приваблювала річпосполитську шляхетську дрібноту, а й не була рідкістю, раз її регулювали указами із Петербурга.

⁵² Анд, Kijów 1908, tom V, s. 173, № XLIV.

⁵³ Тамże, s. 172–173, № XLIV.

⁵⁴ Тамże, s. 247, № LXXI.

⁵⁵ Автобіографічний документ київського будівничого Степана Ковніра, wyd. І. Гирич, «Записки Наукового товариства ім. Шевченка», 1994, tom. CCXXVII: Праці Секції мистецтвознавства, s. 380.

⁵⁶ Patrz więcej: М. Яременко, *Київське чернецтво XVIII ст...*, s. 105–114.

⁵⁷ В. А. Смолій, *Воз'єднання Правобережної України з Росією...*, s. 109.

⁵⁸ Patrz, na przykład: *Архив Юго-Западной России, издаваемый Временною Коммиссиею для разбора древних актов*, pod red. В. Б. Антоновича, Kijów 1876, cz. III, tom. 3, s. 133–135, № LXXI; s. 239–240, № CXVI i in.; *Архив Коша Нової Запорозької Січі. Корпус документів. 1734–1775*, wyd. Л. З. Гісцова і in., Kijów 1998, tom. 1, s. 317–318, № 262–263; s. 372, № 300; Kijów., 2003, tom. 3, s. 668, № 502; М. Грушевский, *Барская околичная шляхта до к. XVIII в. Этнографический очерк*, «КС», 1892, № 2, s. 277.

⁵⁹ ЦДІАК України, zesr. 59, inw. 1, sygn. 2391, ark. 3.

Заборони, втім, хіба тимчасово перешкождали поповненню військових частин «іноземцями», а відомі приклади земляків, а то й родичів лише стимулювали «уродзоних» залишати рідні краї. Так, 1760 р. у Київській губернській канцелярії клопотався про дозвіл змінити підданство «польський» шляхтич, римо-католик-жовнір Франциск Доманський із Підляського воєводства. У свої 23 роки він залишив матір, братів та родичів у рідному селі (батько вже помер) і служив у домі холмського стольника Закревського, а затим гусаром у князя Любомирського у Полонному, у складі «білого» гусарського полку побував у Пруссії, дійшов до ротного «квартиєметра» та, врешті, перейшов у Російську імперію. Між іншим Доманський згадав, що його рідний брат Микола служить у російському війську, а де саме і в якому чині – не знає. Прохання Доманського задовольнили: після конверсії на православ'я вже з ім'ям Олексій він отримав дозвіл на вільне проживання у межах держави⁶⁰.

Вихідці українських та білоруських воєводств Речі Посполитої робила у Гетьманщині XVIII ст. кар'єру й на інших «нивах». Так, 1737 р. сотником першої полкової сотні Лубенського полку «по предложению генерала князя Борятинского» став Михайло Скаржинський – «з людей полской нації литовской шляхти, за служби его во время бытности армії ея імператорскаго величества в полском корпусі оказанніе»⁶¹. Полковий миргородський осавульський уряд від 1741 р. посідав Іван Білошицький «іс поляков, которому за силу імянного указу дано позволение к проживатию в Малой Россіи»⁶² Упродовж 1762–1770 рр. підканцеляристом та канцеляристом Київської духовної консисторії служив «уродзоний» з Острога Леонтій Александровський⁶³. За приклад яскравої кар'єри слугує «малоросійський шлях» сина возного з Речі Посполитої (чи то з Мстиславщини, чи з Правобережжя) Тимофія Калинського, помітної фігури у середовищі новгород-сіверського та чернігівського дворянства наприкінці XVIII – початку XIX ст., «ідеолога» станових прав козацтва-шляхетства, що проголошувалися аж ніяк не нижчими за дворянські⁶⁴.

Ще один помітний представник українського річпосполитського шляхетства XVIII ст., чий життєвий шлях та кар'єра пролягли через Гетьманщину – Андрій Рачинський (герба Ястржембець), уродженець Августова на Підляшші, вихованець львівських «шкіл». Рачинський був бунчуковим товаришем і останнім новгородсіверським сотником. Та чи не найбільше він відомий, як придворний капельмейстер Кирила Розумовського (із 1753 р.), організатор його нотної бібліотеки, автор низки музичних творів та популяризатор італійської музики в Україні⁶⁵. Поповнив також лави лаїків Гетьманщини могилянський вихованець, майбутній канцелярист Генерального суду та писар Лаврської друкарні Олексій

⁶⁰ Тамże, sygn. 3546, ark. 2, 4–8, 11–13.

⁶¹ Тамże, zesp. 51, inw. 3, sygn. 8433, ark. 19 v.

⁶² Тамże, ark. 36

⁶³ О. Б. Прокоп'юк, *Духовна консисторія в системі єпархіального управління (1721–1726 рр.)*, Кіјów 2008, s. 226.

⁶⁴ О. Оглоблин, *Тимофій Калинський [w] Tenże, Люди Старої України та інші праці*, Ostróg-Nowy Jork 2000, s. 58–71 (цит. ze s. 61); Д. Миллер, *Очерки из истории и юридического быта старой Малороссии. Превращение козацкой старшины в дворянство "КС"*, 1897, № 4, s. 17–21, 31–36.

⁶⁵ О. Оглоблин, *Андрій Рачинський [w] Tenże, Люди Старої України та інші праці...*, s. 194–202.

Борецький із Перемишльщини⁶⁶.

Церковна кар'єра «поляків» у Гетьманщині не конче означала постриг: вони також зафіксовані парафіяльними священно- і церковнослужителями. Наприклад, у Пирятинській протопопії на 1772 р. в різних церквах служили настоятелі Мануїл Громінський, Андрій Костецький (студіював у Києві філософію) та Артемій Василієв, вікарні ієреї Сидор Марков та Гордій Нечесевич і дяки Яків Павлов, Матвій Леонтієв та Олексій Містовський – всі «уродзоні», «зашедші» із «Польщі»⁶⁷. А в одному із храмів був священником 63-річний о. Ілля Ольшанський, ієрейський син із «Польщі», який вивчав у Києві теологію⁶⁸. У Роменській протопопії на 1771 р. серед причтів значилися наступні «поляки»: 62-річний вікарний священник у с. Чернеча Слобода (родом із «польського» с. Ляховець) та 39-літній дячок у соборному Роменському храмі. Освіченість обох обмежувалася «руською грамотою»⁶⁹.

У Келебердинській Миколаївській парафії Кобеляцької церковно-адміністративної одиниці на 1772 р. був псаломщиком навчений лише «руської грамоти» «зашедший» із «Польської області» попович. На 1773 р. у Решетилівській Святвоведенській церкві служив священник із дяківської сім'ї «породи полскої», київський «студіоз» (навчався до філософії), 42-літній Стефан Ільницький, а в Остап'ївському Свято-Троїцькому храмі Решетилівської протопопії дияконував вихованець могилянської школи піітики, 54-річний Лука Стобецький невказаного станового походження, однак «породи полскої»⁷⁰. У Глухівській церковно-адміністративній одиниці на 1774 р. зафіксовано двох «закордонних» поповичів: вихованця могилянської «школи» риторики, записаного уродженцем містечка «Яричова» «Львівської протопопії» «Київської єпархії», 58-річного Симеона Подгаєвського – у церкві села Некрасова, та у селі Ясмані – навченого лише «руської грамоти» 62-літнього Іоана Левицького родом із Меджибожа. Приклад другого ієрея вельми показовий для ілюстрації міцного та успішного «закорінення» українців «польської нації» у Гетьманщині: його старший син був полковим осавулом, менший ще навчався у Києві, одна дочка вийшла заміж за військового товариша, а інша – за ґрунтового священника тієї самої протопопії (навіть по його смерті, маючи трьох дітей, вона не отримувала ніяких прибутків від церкви, живучи зі власних поля, сінокосу та лісу)⁷¹. Відомі й інші приклади парафіяльної кар'єри «закордонних» ієрейських синів. Так, вочевидь, Петро Зражевський із села Великої Салтанівки (закордонна частина Переяславської єпархії), який навчався в Академії із 1773 р., став протоієреєм у Ніжинському полку⁷².

Про постійний прихід «поляків» до підросійської України свідчать дані присяжних списків, у яких фіксувалися ті, хто перетинав кордон. Зокрема, у квітні 1754 р. в Київській губернській канцелярії «клятвенное обіщаніє» на вірність престолу дали «Іосиф Теснічки, жител повіту Саноцкого и землі Саноцкой

⁶⁶ В. А. Шиденко, *Борецький Олексій Васильович* [w] *КМА в іменах*, s. 81.

⁶⁷ ЦДІАК України, zesp. 127, inw. 1024, sygn. 2132, ark. 9–9 v., 10 v.–11 v., 13, 14.

⁶⁸ Тамже, ark. 17.

⁶⁹ Тамже, sygn. 2042, ark. 2 v., 26.

⁷⁰ Тамже, inw. 1020, sygn. 4201, ark. 6 v., 9, 29 v.–30.

⁷¹ Тамже, inw. 1009, sygn. 3, ark. 20, 32–32 v.

⁷² В. А. Шиденко, *Зражевський (Закржевський-Донець) Андрій Петрович* [w] *КМА в іменах*, s. 231–232.

села Скварави син шляхецький» та «Петр Креховецькій області Полскої повіту Жидаческаго син шляхецькій»; у травні – виходець з «w. Witepskoho miasteczka Pohoscisz szlachcic Iwan Kisiel»⁷³. Не виключено, що ці особи теж планували навчатися у КМА, проте жодної мотивації переходу ними кордону не зазначено, а списки тих, хто складала присягу в цей час, містять інформацію про різношерстий люд, а не тільки спраглих до науки.

Вочевидь, до переходу в іншу державу річпосполитських уродженців (слід гадати – головно уніатів, з огляду на воеводства, з яких вони переважно прибували до Києва) підштовхувало не намагання втекти від унії, а поєднання демографічних та економічних чинників (як-от багатодітні сім'ї та відсутність перспектив наслідування батьківського місця/спадку, наприклад, у родині духовенства) і небезпека бути викинутим за межі своєї соціальної ніші. Сприяли ж переходам, як можна припустити, і успішні приклади земляків (зокрема, професорів в Академії), і їхня підтримка. Залишається лише пожалкувати, що недосліджені уявлення про кар'єрні можливості у Гетьманщині та Російській імперії, які поширювалися серед руського населення Речі Посполитої. Оглядаючи той час із вигравної перспективи істориків, які знають про чимало вдалих переходів, можна припустити, що згадані православні терени не були позбавлені ореолу своєрідного «клондайку», що вабив прикладами дуже вдалих кар'єр на кшталт Пилипа Орлика, низки єпископів «польської нації» та успішно «вкорінених» дрібнішого масштабу земляків. Родинні пов'язання «поляків» із «малоросами», до речі, ще один чинник, що робив контакти обох частин розділеної державними кордонами України сталими впродовж усього XVIII ст.

Як приклад опіки на «найвищому рівні», можна навести клопотання колишнього київського митрополита Тимофія (Щербацького) про своїх кривних. Перебуваючи вже на Московській катедрі, владики успішно просив наступника Арсенія (Могилянського) за «родственников» у 1760 р.:

«Сценник Иван Григорьев, по совету моему ради благочестия в Россию из-за рубежа вышедший, да билец Петр Михайлов, да несисканием себя мест до ннї скитавшийся бідні, тепер епархії Вашего преосщенства в протопопії Вороніжской, первой в селі Новой Гуті настоятелское, а другой в Серединой Буді при церкві Сто-Николаевской вікарійское, міста сискалі и уже на то от кого надлежит презента получили. Приліжно Вашего преосщенство прошу о рукоположеніи с них послідняго во священнической чин, и о удостоеніи обоіх означенных мест, явив Ваше іераршеское благоволеніе»⁷⁴.

У листі Тимофія звертає увагу покликання на причину переходу «ради благочестія»: опосередковано, хоча й не конче, це може вказувати, що згадана рідня владики раніше перебували не у «благочесті», себто належала до Унійної Церкви. Про родинні зв'язки, що підтримувалися, незважаючи на державні кордони, вказано у заповіті киево-кирилівського архимандрита Кирила Кучеровського 1783 р. Сам тестатор народився у Полтавському полку, проте мав племінника, о. Іоана Рудицького, «в полском городі Корсуні»⁷⁵.

⁷³ ЦДІАК України, зesp. 59, inw. 1, sygn. 1591, ark. 27 v., 36.

⁷⁴ ІР НБУВ, зesp. 160, sygn. 518, ark. 245–246.

⁷⁵ Києво-Могилянська Академія кін. XVII – поч. XIX ст.: посвященія історія..., s. 243, № 153.

Інкони простежуються також кровні пов'язання з Гетьманщиною київських студентів «польської нації». Так, могилянський вихованець Григорій Маковецький (швидше за все із міщан⁷⁶), який загинув 1739 р. від побоїв київських ремісників, мав бабусю-черницю у Богословській обителі⁷⁷. Родинні стосунки можна запідозрити також для інших «закордонних» студентів. Зокрема, 1737 р. у Києві вивчав богослов'я Олексій Малиновський із Сокаля, а у 1721–1723 рр. префектом та професором у навчальному закладі був вихованець Академії Платон Малиновський, який на час імовірного початку студій однофамільця, наприкінці 1720-х рр., перебував у Лаврі, а життя після кар'єрних зльотів і падінь завершив 1754 р. московським архієпископом. Щоправда, місце народження Платона невідоме⁷⁸.

Неважко припустити, що прихід до Академії міг полегшуватися сприяння земляків, які зробили викладацьку кар'єру. Зокрема, у 1719–1721 рр. серед могилянських професорів (окрім згаданих вище) значився священницький син із с. Копців Руського воєводства Ієронім Ковпецький; в Академії викладали на початку 1720-х рр. львів'янин Софроній Мигалевич, у 1720–1730-х рр. уродженець Перемишля Іларіон Негребецький (києво-печерський архимандрит у 1737–1740 рр.), у 1740-х – першій половині 1750-х рр. вихрест із Меджибожа Василь Крижановський (у чернецтві – Володимир Каліграф)⁷⁹. 1791 р. у вищому граматичному класі навчав «уроженец польський, сын шляхетский» Іван Ставицький, який закінчив повний курс наук в Києві, згодом від 1786 р. викладав в Переяславській семінарії граматику, грецьку мову, географію та історію, а 1787 р. був переведений у Могилянську академію⁸⁰.

Відтак, найвірогідніше, що перехід кордону відбувався з метою знайти «місце під сонцем» у сусідній державі і стимулювався демографічними та економічними чинниками, які, можна припускати, підживлювалися також традицією контактів із Києвом та Лівобережжям (інколи – контактів родинних). Могилянська академія стала лише одним із містків, по якому його можна було перетнути. Навчання у Київських Атепах дало шанс на краще чи швидше «працевлаштування», хоча й не було обов'язковою умовою для «прііскання міста». Інколи й документи «обмовляються» та вказують, що Академія не конче мала стати трампліном до кар'єри. Так, в одній із виписок Київської губернської канцелярії 1771 р. про Михайла Терлецького із «состоящаго в Полскої области близь города Дрогобича села Медвежого», сина давно покійного тамтешнього священника, сказано, що після студій філософії у Львові бажає продовжити навчання у Києві. Однак, незважаючи на те, що через нещодавню епідемію «нынї в здешней Академіи науки не призводятся», юнак

«ненамеревает уже обратнo в Полшу за имеющеюся тамо униєю возвращатся, а жаелает оstarя в Россіи и быть в вѣчном ея императорскаго величества подданствї

⁷⁶ Patrz: IP HBUВ, zesp. 160, sygn. 172, ark. 7 v.

⁷⁷ АИД, Кіjów 1904, tom. I, cz. 1, s. 241–242, № XLIV.

⁷⁸ В. О. Андрушко, С. О. Серяков, *Малиновський Павло, чернець ім'я Платон* [w] *КМА в іменах*, s. 351.

⁷⁹ АИД, Кіjów 1904, tom. I, cz. 2, s. 285, 306–307, № XXIV; Кіjów 1904, tom. II, s. 406, № СXXXI; С. Р. Кагамлик, *Негребецький, чернець ім'я Іларіон* [w] *КМА в іменах*, s. 387; та ж, *Ковпецький (Колпецький, Копецький) Ієронім, чернець ім'я Теодосій* [w] *там же*, s. 261.

⁸⁰ АИД, Кіjów 1908, tom V, s. 247, № LXXI.

и жить, гді можетъ пріискать место»⁸¹.

Все сказане вище ставить інше питання – про успішність унійного конфесійного дисциплінування. Чи свідчить постійний рух уродженців тих воєводств Речі Посполитої, що були доменом Унійної Церкви, на терени іншої держави, де панувало православ'я, про вдале засвоєння вірянами та навіть парафіяльним духовенством програми конфесіоналізації, детально розпрацьованої ієрархією? Так виглядає, що категорично стверджувати цього не доводиться.

⁸¹ *Києво-Могилянська Академія кін. XVII – поч. XIX ст.: повсякденна історія...*, s. 219, № 141.

Streszczenie

Maksym Jaremenko

«W Rosji wiecznie mieszkać»: o przyczynach studiowania w XVIII wieku młodzieży z Rzeczypospolitej na Akademii Kijowsko-Mohylańskiej

W XVIII w. setki młodych ludzi pochodzących głównie z ukraińskich a również białoruskich województw Rzeczypospolitej przekraczały granicę i przybywały studiować w Akademii Kijowsko-Mohylańskiej. Od XIX w. badacze w różnymi przyczynami wyjaśniali powody stymulujące „obcokrajowców” do wyjazdu do innego państwa: religia, narodowość, społeczny ucisk, pragnienie studiowania w prawosławnej akademii. Tym czasem takie wyjaśniania potrzebują kardynalnej rewizji. Analiza przyczyn ukazanych przez młodzieńców przybywających do Kijowa, a również pokazanie szerokiego kontekstu tego zjawiska poprzez porównania z innymi prawosławnymi kolegiami i w ogóle ruchem ludności z Rzeczypospolitej do Imperium Rosyjskiego pozwala dojść do wniosku, że ten kraj przyciągał „obcokrajowców” szansami na dobrą karierę. Bezpośrednimi bodźcami wyjazdu za granicę był nie ucisk religijny a cały kompleks przyczyn demograficznych i ekonomicznych utrwalonych tradycyjnymi związkami z Kijowem. Studiowanie w tamtejszych „szkołach łacińskich” nie zawsze było koniecznością, ale mogło służyć za swoistą trampolinę do kariery już po studiach.

Summary

Maksym Jaremenko

“To live in Russia eternally”: on reasons of the Polish-Lithuanian Commonwealth youth studying in Kyiv-Mohyla Academy in eighteenth century

The hundreds natives of Ukrainian and Belorussian provinces from Polish-Lithuanian Commonwealth passed the state border and arrived to study in Kyiv-Mohyla Academy in eighteenth century. Historians from nineteenth century to the present day explained such choice in the different way – by the religion, national, social pressure and youth’s intention to study in the orthodox Academy. But mentioned reasons need to be reconsidered. The investigation of excuses indicated those who crossed through the border and drawing of wide parallels with others orthodox colleges and the “polish” people’s traffic to Russian empire enables another assumption about reasons of arriving. The youth from the Polish-Lithuanian Commonwealth leaved for imperial lands to make career and stay there eternally. Not religion but economic and demographical reasons and traditional ties with Kyiv in addition as well were the stimuli to pass the border. The studying in Academy was not final aim very often but graduation from the local “Latin schools” might play spring-board role and helped in the making more successful career.

